

**Atribucije uspjeha u životu kod
adolescenata**

11. Atribucije uspjeha u životu kod adolescenata

U okviru jedanaestog poglavlja opisani su razvoj Upitnika atribucija uspjeha u životu prilagođenog adolescentima i rezultati provjere psihometrijskih karakteristika Upitnika. Analizirani su rezultati dobiveni primjenom Upitnika na 1118 učenika drugih i trećih razreda srednjih škola te je ispitana mogućnost predikcije rezultata na subskalama Upitnika, odnosno faktori povezani s vrstama atribucija kojima učenici opisuju ostvarenje uspjeha u životu. Podaci su prikupljeni u okviru šireg istraživanja iz kojega je dio rezultata objavljen ranije (Ljubotina Družić i Ljubotina, 2007).

11.1. Razvoj Upitnika atribucija uspjeha u životu

Analiza faktora koje osoba percipira važnim za ostvarenje vlastitih životnih ciljeva, od velikog je značaja za izbor ponašanja, usmjeravanje aktivnosti i općenito motivaciju za one oblike aktivnosti koji se procjenjuju najkorisnijim za ostvarenje uspjeha. Pojedinaac može razvijati različite hipoteze o načinima ostvarenja vlastitih ciljeva i vrijednosti, odnosno o faktorima koji utječu na ostvarenje tih ciljeva. Niz faktora, kao što su: struktura vrijednosti, osobno iskustvo, savjeti članova obitelji i socijalne mreže, iskustva drugih članova šire zajednice, utjecaj medija kao i drugi faktori, mogu utjecati na oblikovanje pretpostavki o putovima koji vode ostvarenju životnih ciljeva. Različiti pristupi unutar atribucijske teorije nastoje objasniti mehanizme na osnovi kojih pojedinci objašnjavaju uzroke ili razloge pojave određenih događaja (Heider, 1958; Wiener, 1992). Jedna od najčešće korištenih dimenzija za razlikovanje atribucija odnosi se na unutarnje i vanjske. Stoga se i faktori, percipirani kao važni za ostvarenje uspjeha u životu, mogu općenito podijeliti na one koji su vezani uz samu osobu (unutarnji faktori) i one koji se odnose na utjecaj okoline (vanjski faktori). U pojedinim slučajevima različite uzroke uspjeha ili neuspjeha korisnije je razmatrati na kontinuumu unutarnje-vanjsko nego kao odvojene kategorije uzroka. Isto vrijedi i za ostale aspekte atribucija vezane uz kontrolabilnost, stabilnost ili namjeru, koji se ponekad umjetno dihotomiziraju, što stvara privid da se radi o odvojenim kategorijama, a ne dimenzijama. Različiti aspekti i mehanizmi vezani uz proces atribuiranja detaljnije su opisani u petom poglavlju ove knjige.

Uspjeh je moguće pripisivati različitim faktorima, a Weiner i sur. (2010) navode neke od najčešćih: sposobnosti, trud ili zalaganje, težinu zadatka i sreću. Kod mladih ljudi, koji nemaju veću količinu životnog iskustva, na atribucije mogu djelovati i mediji, obitelj, socijalna mreža i drugi izvori informacija.

Različitim faktorima pridaje se različita važnost, pa tako neki veću vrijednost pripisuju faktorima povezanim uz samu osobu, što uključuje obrazovanje, razvoj vlastitih vještina i kompetencija, radne navike, sposobnosti i sl. Drugi skup faktora usmjeren je na okolinu i vanjske utjecaje, što se može odnositi na traženje socijalne podrške i savjeta, razvoj i održavanje socijalne mreže s utjecajnim ljudima ili oslanjanje na sreću i sudbinu. Meulemann (2001) tvrdi da je za zadovoljstvo vlastitim životom važno uskladiti vlastite ciljeve s realnim mogućnostima te navodi rezultate prema kojima je zadovoljstvo bolje objašnjeno osobnim vrednovanjem uspjeha nego „objektivnim“ mjerama uspjeha u životu. U ovom kontekstu je zanimljivo i pitanje: što mladi ljudi smatraju uspjehom u životu te kakva je njihova individualna hijerarhija motiva i vrijednosti?

Kako se ovdje zahtijevaju atribucije vezane uz buduće događaje, radi se o tzv. prospektivnim atribucijama dijelom povezanim s ranijim iskustvima, a dijelom zasnovanim na različitim karakteristikama osobe koje uključuju sliku o sebi, vrijednosti, socioekonomski status, percipiranu socijalnu podršku i druge faktore. Različita istraživanja, koja se bave atribucijama uspjeha i neuspjeha kod srednjoškolaca, dominantno su usmjerena na percepciju faktora povezanih s akademskim uspjehom (npr. Kurtović, 2012; Kamenov, 1991; Mkumbo i Amani, 2012; Boruchovitch, 2004), dok je mali broj istraživanja koja ispituju atribucije općeg uspjeha u životu.

U metodološkom pogledu, od ispitanika se može zatražiti da navedu koji su sve faktori povezani s uspjehom/neuspjehom ili da ih rangiraju prema važnosti. Boruchovitch (2004) ispituje atribucije uspjeha i neuspjeha u matematici kod učenika. Nalazi da se uspjeh pripisuje različitim faktorima kao što su: količina uloženog napora, kvaliteta nastavnika, inteligencija, sreća i smirenost za vrijeme rada. Kada učenici trebaju odabrati najvažniji faktor povezan s uspjehom, najčešće biraju faktor uloženog napora. Atribucije neuspjeha pripisuju se težini zadatka, nervozi, nedostatku sreće, ali se ponovno, kao najvažniji faktor, izdvaja niska količina uloženog napora. Povezanost između atribucija pozitivnih i negativnih ishoda razmjerno je niska. Autor naglašava da učenici koriste i unutarnje i vanjske faktore pri atribuiranju uspjeha i neuspjeha.

Kurtović (2012) ispituje atribucije dobrog i lošeg akademskog uspjeha kod srednjoškolaca te analizira povezanost atribucija sa samopoštovanjem, beznadnošću i depresivnošću. Nalazi da je atribuiranje neuspjeha stabilnim uzrocima povezano s nižim samopoštovanjem i višom depresivnošću. S druge strane, atribucije uspjeha na osnovi stabilnih uzroka povezane su s višim samopoštovanjem i nižom depresivnošću. Uporaba kontrolabilnih faktora i uspjeha i neuspjeha povezana je s višim samopoštovanjem te nižom depresivnošću i beznadnošću.

Wigfield (1988) ispituje utjecaj dobi, spola i usmjerenosti pažnje na atribucije uspjeha i neuspjeha u kognitivnom zadatku. Djeca su uspjeh najčešće atribuirala uloženom trudu, dok je neuspjeh pripisivan težini zadatka i nedostatku sposobnosti. Mlađa djeca općenito uzroke i uspjeha i neuspjeha atribuiraju vanjskim faktorima, npr. sreći.

Specifična društvena i ekonomska situacija u Hrvatskoj posljednjih desetljeća stvorila je okruženje u kojemu mladi ljudi mogu razvijati različite hipoteze o faktorima što omogućuju ostvarenje životnih ciljeva. Školsko okruženje potiče razvoj osobnih potencijala, ali širi društveni kontekst koji je obilježilo tranzicijsko razdoblje, Domovinski rat, ekonomska kriza, brojni primjeri korupcije i gospodarskog kriminala mogli su kod mladih potaknuti svijest o značaju vanjskih faktora za uspjeh u životu. Kroz medije je dostupan veliki broj informacija o etički neprihvatljivim načinima ostvarenja ciljeva, kao što su korištenje veza, korupcija, ostvarenje različitih interesa pomoću podmićivanja odgovornih osoba, upisa studija na različitim školskim institucijama sumnjive vrijednosti, zapošljavanje na osnovi krivotvorenih diploma i sl. Ovakvi primjeri mogu demotivirati mlade da se, pri ostvarivanju vlastitih ciljeva, oslanjaju na vlastite sposobnosti i vrline, već da pokušaju koristiti i druge vanjske mehanizme koji se mogu percipirati odgovornima za ostvarenje određenih ciljeva.

S ciljem ispitivanja atribucija uspjeha u životu D. Ljubotina 2001. konstruirao je prvu verziju upitnika za mjerenje važnosti faktora kojima mladi pripisuju ostvarenje svojih životnih ciljeva, tj. „uspjeha u životu“. Preliminarna verzija upitnika sastojala se od 40 tvrdnji koje su opisivale različite faktore o kojima može ovisiti ostvarenje životnih ciljeva. Upitnik je konstruiran s ciljem da mjeri 6 različitih općih domena kojima se atribuiraju ostvarenje vlastitih ciljeva i vrijednosti. Ta verzija primijenjena je na uzorku od 100 studenata psihologije, na čijim je rezultatima izvršena preliminarna psihometrijska analiza upitnika. U konačnoj verziji skale zadržane su 24 tvrdnje, odnosno moguća faktora ili atribucije uspjeha u životu. Prva verzija upitnika prvi puta je primijenjena na uzorku od 1737 učenika osnovnih i srednjih škola i studenata (Lugomer-Armano, Kamenov i Ljubotina, 2002). Tvrdnje su na osnovi sadržaja podijeljene u šest domena. Četiri domene se primarno odnose na unutarnje faktore vezane uz samu osobu te uključuju razvijanje vlastitih sposobnosti i znanja, upornost i asertivnost pri ostvarivanju ciljeva, traženje socijalne podrške te poštivanje moralnih načela. Dvije domene odnose se na atribucije koje su više usmjerene na vanjske čimbenike kao što su: oslanjanje na sreću i sudbinu te korištenje pomoći drugih utjecajnih ljudi pri ostvarivanju vlastitih ciljeva.

Atribucije, kao i cjelokupno šire istraživanje, usmjereni su na očekivanja u budućnosti, dakle na prospektivnu procjenu ostvarenja općih životnih ciljeva u budućnosti. Uz modifikaciju upute, upitnik bi se mogao primjenjivati

i za retrospektivnu procjenu atribucija faktora koji su omogućili ostvarenje ciljeva u proteklom razdoblju, kao i ispitivanje atribucija uspjeha u nekom specifičnom području života. Zadatak ispitanika je da uz svaku tvrdnju označi njezinu važnost za ostvarenje vlastitih vrijednosti. Stupanj slaganja izražava se na ljestvici od 5 stupnjeva, pri čemu 1 znači „uopće se ne slažem“, a 5 „u potpunosti se slažem“.

UPITNIK ATRIBUCIJA USPJEHA U ŽIVOTU – AUŽ

Ljudi čine različite stvari kako bi ostvarili ono što im je važno u životu. Što je prema tvom mišljenju važno za tebe, odnosno **što namjeravaš činiti, kako bi ostvario svoje ciljeve, tj. da bi “uspjio/uspjela u životu”?** Molimo te da uz svaku od navedenih tvrdnji zaokružiš koliko se s njom slažeš:

1	2	3	4	5
Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Osrednje se slažem	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem

Kako bih ostvario/la svoje ciljeve, trebam...

1. razvijati svoje sposobnosti i znanja	1	2	3	4	5
2. imati sreće	1	2	3	4	5
3. biti uporan i boriti se za sebe	1	2	3	4	5
4. biti iskren i pošten	1	2	3	4	5
5. imati podršku roditelja i obitelji	1	2	3	4	5
6. iskoristiti svoja poznanstva	1	2	3	4	5
7. završiti fakultet ili neku dobru školu	1	2	3	4	5
8. vjerovati u sebe	1	2	3	4	5
9. biti aktivan u politici ili društvenom životu	1	2	3	4	5
10. biti blizak s ljudima na položaju	1	2	3	4	5
11. imati prijatelje na koje se možeš osloniti	1	2	3	4	5
12. imati jasan cilj u životu	1	2	3	4	5
13. slušati starije i iskusnije	1	2	3	4	5
14. pokušati pronaći vezu kadgod je moguće	1	2	3	4	5
15. imati pouzdanog životnog partnera	1	2	3	4	5
16. uvijek paziti na svoju čast i dostojanstvo	1	2	3	4	5
17. paziti da ne povrijedim druge	1	2	3	4	5
18. imati povjerenja u ljude	1	2	3	4	5
19. vjerovati u sudbinu	1	2	3	4	5
20. imati dobre ocjene u školi/na studiju	1	2	3	4	5
21. biti snalažljiv	1	2	3	4	5
22. biti stručan u svom poslu	1	2	3	4	5
23. se uvijek nastojati držati zakona i propisa	1	2	3	4	5
24. biti vrijedan i marljiv	1	2	3	4	5

Procijeni u postotcima (u rasponu od 0 do 100) kakva je, prema tvom mišljenju, vjerojatnost da u budućnosti ostvariš svoje životne ciljeve ?

(0% = nikakva ili gotovo nikakva vjerojatnost 100% = gotovo sigurno ću ostvariti svoje ciljeve)

_____ %

11.2. Metodologija istraživanja

11.2.1. Opis uzorka

U nastavku su opisani rezultati primjene upitnika u istraživanju na uzorku od 1111 srednjoškolaca. Upitnik je primjenjivan u više navrata, a kako su rezultati primjena rezultirali razmjerno stabilnim rezultatima prikazani su rezultati primjene na većem uzorku učenika srednjih škola različitih usmjerenja. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 1118 učenika drugih (51%) i trećih razreda (49%) 14 srednjih škola iz osam gradova u Hrvatskoj. Uzorak je neprobabilistički kvotni, čime se nastojala osigurati reprezentativnost s obzirom na spol i školsko usmjerenje. Pored toga, odabrane su škole iz tri različite regije. Prvu regiju predstavlja grad Zagreb, kao veliko urbano središte, drugu regiju predstavljaju Čakovec, Prelog i Križevci, kao manja mjesta koja nisu bila zahvaćena ratom, dok treću regiju predstavljaju Hrvatska Kostajnica, Petrinja, Pakrac i Slunj, kao mjesta koja su bila zahvaćena ratom, razdobljem progonstva te kasnijim povratkom i procesom obnove. Valjane podatke u svim varijablama uključenim u analizu imalo je ukupno 1111 učenika, od toga 503 mladića i 608 djevojaka. Prosječna dob učenika iznosila je $M = 16.4$ godine ($SD = .85$) uz dobni raspon od 15 do 19 godina. Struktura uzorka s obzirom na spol i usmjerenje prikazana je u tablici 11.1.

Tablica 11.1. Frekvencije ispitanika s obzirom na spol i usmjerenje

Spol	Gimnazije	Četverogodišnje strukovne	Trogodišnje strukovne	Ukupno
mladići	161 (43.9%)	133 (35.2%)	209 (57.1%)	503 (45.3%)
djevojke	206 (56.1%)	245 (64.8%)	157 (42.9%)	608 (54.7%)
ukupno	367 (100.0%)	378 (100.0%)	366 (100.0%)	1111 (100.0%)

Ispitivanje je provedeno primjenom anketnih upitnika na satovima razredne zajednice uz odobrenje ravnatelja svake škole. Učenicima su prije ispitivanja objašnjeni ciljevi i svrha istraživanja te im je zajamčena anonimnost i tajnost rezultata.

11.2.2. Mjerni instrumenti

a) Sociodemografski upitnik

Iz širega sociodemografskog upitnika u ovom dijelu analiza, korištene su varijable spola, školskog usmjerenja, akademskog uspjeha, obrazovanja roditelja, materijalnog statusa obitelji te procjene odnosa u obitelji.

b) Upitnik atribucija uspjeha u životu

Korišten je već opisani Upitnik atribucija uspjeha u životu koji se sastoji od 24 tvrdnje podijeljene u šest različitih domena atribucija, odnosno faktora koje ispitanici smatraju važnim za ostvarenje vlastitih ciljeva u životu. Zadatak ispitanika je da na ljestvici od 5 stupnjeva procijeni stupanj slaganja sa sadržajem tvrdnje. Karakteristike upitnika detaljno su opisane u nastavku prikaza rezultata.

c) Upitnik percepcije socijalne nepravde za mlade

Upitnik su konstruirali Ljubotina D. i Družić Ljubotina, O. 2001. godine, a primijenjen je i opisan u više različitih istraživanja (Lugomer-Armano i sur., 2002.; Ljubotina, 2004). Upitnik je namijenjen ispitivanju percepcije socijalne nepravde kod mladih ljudi, a u ovom istraživanju primijenjena je verzija od 20 čestica. Rezultati u upitniku mogu se izraziti na pet različitih subskala: opća nepravda u društvu, neprovođenje zakona od strane države, toleriranje socijalnih devijacija od strane društva, percepcija osobne nepravde u obitelji i percepcija osobne nepravde u školi. Zadatak ispitanika je da na ljestvici od 5 stupnjeva procijeni stupanj slaganja sa sadržajem tvrdnje. Ukupni rezultat na svakoj subskali ukazuje na višu razinu percipirane nepravde.

d) Upitnik vrijednosti

Upitnik vrijednosti sastoji se od 18 različitih tvrdnji na osnovi kojih se mogu kreirati četiri šire vrijednosne orijentacije: hedonistička, tradicionalna, obiteljska i samoaktualizacijska. Upitnik je konstruiran u okviru Ljetne psihologijske škole održane 2001. godine (Lugomer-Armano, Kamenov i Ljubotina, 2002). Ispitanici slaganje sa sadržajem tvrdnje izražavaju na ljestvici od 5 stupnjeva.

e) Upitnik religioznosti

Kao mjera religioznosti korišten je Upitnik religioznosti koji je 2003. konstruirao Ljubotina D. Upitnik se sastoji od 26 čestica podijeljenih u 3 subskale. Prva subskala ispituje religijska vjerovanja te se odnosi na internalizirana osjećanja i vjerovanja (npr. „Vjerujem u život poslije smrti“). Druga subskala ispituje obrednu religioznost koja se odnosi na izvršavanje religijskih obreda i rituala (npr. „Odlazim redovito u crkvu“). Treća subskala ispituje posljedice religioznosti na socijalno ponašanje osobe (npr. „Nisam pristalica braka s pripadnicima druge vjere“). Ispitanici stupanj slaganja sa svakom tvrdnjom izražavaju na ljestvici od 4 stupnja.

f) Upitnik delinkventnog i devijantnog ponašanja

Upitnik za ispitivanje devijantnog i delinkventnog ponašanja izradila je Ajduković M. (1982). U ovom istraživanju primijenjena je verzija od 30 čestica koje se odnose na različite oblike socijalno neprihvatljivih ponašanja (npr. laganje roditeljima), devijantnih ponašanja (sudjelovanje u tučnjavi) i delinkventnih ponašanja (krađe i provale). Zadatak ispitanika je da na ljestvici od 3 stupnja izrazi osobno iskustvo vezano uz svako od navedenih ponašanja (1 = nikada, 2 = jedan do dva puta, 3 = više puta). Ukupni rezultat ukazuje na višu razinu devijantnog ili delinkventnog ponašanja.

11.3. Rezultati primjene Upitnika atribucija uspjeha u životu (AUŽ)

Tablica 11.2. Aritmetičke sredine, standardne devijacije i frekvencije odgovora na 24 tvrdnje Upitnika AUŽ

1	2	3	4	5
Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Osrednje se slažem	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem

Tvrdnja	rang*	M	s.d.	postotak odgovora				
				1 uopće se ne slažem	2 uglavnom se ne slažem	3 osrednje se slažem	4 uglavnom se slažem	5 u potpunosti se slažem
				%	%	%	%	%
1. razvijati svoje sposobnosti i znanja	6.	4,60	,645	0,3%	0,4%	6,1%	25,2%	68,0%
2. imati sreće	14.	4,27	,858	1,1%	1,6%	15,5%	32,5%	49,3%
3. biti uporan i boriti se za sebe	2.	4,74	,514	0,2%	0,1%	2,3%	19,9%	77,5%
4. biti iskren i pošten	13.	4,30	,944	1,9%	2,6%	14,9%	25,0%	55,5%
5. imati podršku roditelja i obitelji	4.	4,65	,692	0,7%	1,2%	4,7%	19,4%	74,1%
6. iskoristiti svoja poznanstva	20.	3,75	1,083	3,7%	7,7%	29,4%	28,9%	30,3%
7. završiti fakultet ili neku dobru školu	11.	4,35	,968	2,3%	3,6%	10,6%	23,6%	59,9%
8. vjerovati u sebe	1.	4,78	,534	0,3%	0,3%	3,2%	14,0%	82,3%
9. biti aktivan u politici ili društvenom životu	24.	2,79	1,194	18,2%	19,4%	37,0%	15,8%	9,7%
10. biti blizak s ljudima na položaju	21.	3,49	1,205	8,0%	11,6%	28,2%	27,8%	24,4%
11. imati prijatelje na koje se možeš osloniti	3.	4,65	,658	0,5%	0,9%	4,9%	20,6%	73,2%
12. imati jasan cilj u životu	7.	4,59	,674	0,5%	0,5%	6,0%	25,2%	67,8%
13. slušati starije i iskusnije	17.	3,98	,963	2,3%	3,3%	23,8%	35,3%	35,4%
14. pokušati pronaći vezu kadgod je moguće	22.	3,35	1,197	8,1%	14,9%	32,5%	23,4%	21,2%
15. imati pouzdanog životnog partnera	10.	4,54	,751	0,5%	1,9%	6,8%	24,5%	66,2%
16. uvijek paziti na svoju čast i dostojanstvo	12.	4,33	,796	0,4%	2,0%	12,6%	34,8%	50,2%
17. paziti da ne povrijedim druge	15.	4,23	,891	1,2%	3,0%	14,8%	33,4%	47,7%
18. imati povjerenja u ljude	18.	3,80	1,084	3,7%	7,6%	26,0%	30,8%	32,0%
19. vjerovati u sudbinu	23.	2,84	1,309	21,0%	18,5%	30,1%	16,7%	13,7%
20. imati dobre ocjene u školi	16.	4,17	,962	2,0%	4,0%	15,5%	32,3%	46,3%
21. biti snalažljiv	5.	4,63	,636	0,5%	0,4%	4,9%	23,9%	70,4%
22. biti stručan u svom poslu	9.	4,55	,688	0,3%	1,1%	6,4%	28,4%	63,9%
23. se uvijek nastojati držati zakona i propisa	19.	3,79	1,058	4,8%	5,4%	23,9%	38,0%	27,9%
24. biti vrijedan i marljiv	8.	4,58	,708	0,7%	0,9%	5,9%	24,8%	67,8%

*rang tvrdnje prema vrijednosti aritmetičke sredine

Analiza procjena vezanih uz pojedine tvrdnje pokazuje da su ispitanici sve ponuđene faktore procjenjivali razmjerno važnim za ostvarenje uspjeha u životu, a aritmetičke sredine kreću se u rasponu od 2.79 do 4.78. Najveću aritmetičku sredinu ima tvrdnja „vjerovati u sebe“ ($M = 4.78$) s kojom se u potpunosti slaže 82.3% učenika. Na drugom mjestu nalazi se „upornost i borba za sebe“ ($M = 4.74$). Ove dvije čestice ukazuju na unutarnje atribucije,

tj. oslanjanje na vlastite potencijale. Nakon toga slijede faktori podrške socijalne okoline: „prijatelji na koje se može osloniti“ ($M = 4.65$) i „podrška roditelja i obitelji“ ($M = 4.65$) dijelom povezani s vanjskim atribucijama. Zanimljivo je da je na visokom petom mjestu „snalažljivost“ ($M = 4.63$), nakon koje slijedi „razvijanje sposobnosti i znanja“ ($M = 4.60$). Zanimljivo je uočiti da su i snalažljivost i razvijanje sposobnosti procijenjeni podjednako važnim za ostvarenje uspjeha.

Relativno najmanje važnim procijenjeni su faktori koji se odnose na korištenje moralno neprihvatljivih pristupa kao što su „korištenje poznanstava“ ($M = 3.75$), „bliskost s ljudima na položaju“ ($M = 3.49$) i „korištenje veza“ ($M = 3.35$). Iako je korištenje veza procijenjeno relativno manje važnim od sposobnosti ili upornosti, važno je uočiti da se čak 23.4% učenika uglavnom, a 21.2% u potpunosti slaže da je korištenje veza važno za ostvarenje uspjeha u životu. Slično vrijedi i za procjenu „bliskosti s ljudima na položaju“, s čime se uglavnom ili u potpunosti slaže 52.2% učenika. Na pretposljednem mjestu, prema procjenama važnosti, nalazi se „vjerovanje u sudbinu“ ($M = 2.84$), uz još uvijek visokih 30.3% učenika koji smatraju da je ovaj faktor uglavnom ili u potpunosti važan. Indikativno je da se na posljednjem mjestu nalazi faktor „biti aktivan u politici ili društvenom životu“ ($M = 2.79$), s čime se u potpunosti slaže 9.7% učenika. Ova procjena ukazuje na razmjerno visoki stupanj nepovjerenja mladih u politički sustav i nisku motivaciju za uključivanje u društveni život.

Na osnovi teorijskih pretpostavki i sadržaja te preliminarnih analiza, čestice su apriorno razvrstane u 6 domena na osnovi kojih se mogu kreirati ukupni rezultati na šest sadržajno različitih subskala. Kako su čestice birane i kreirane na osnovi teorijskog koncepta o šest potencijalnih, sadržajno različitih oblika atribuiranja, provjera latentne strukture provedena je na razini subskala.

Raspodjela čestica prikazana je u tablici 11.3.

Tablica 11.3. Raspodjela tvrdnji u subskale i kreiranje ukupnih rezultata na subskalama Upitnika AUŽ

Faktor (subskala)	k	čestice i bodovanje	opis
1. Razvijanje sposobnosti i znanja	4	$(T1+T7+T20+T22)/4.$	Razvijati vlastite sposobnosti i znanja, stručno se usavršavati
2. Upornost i asertivnost	4	$(T3+T8+T12+T24)/4.$	Biti uporan i odlučan pri ostvarivanju ciljeva, ne odustajati
3. Socijalna podrška	5	$(T5+T11+T15+T18+T13)/5.$	Imati socijalnu podršku obitelji, partnera i prijatelja
4. Poštivanje moralnih načela i poštenje	4	$(T4+T16+T17+T23)/4.$	Biti moralan i pošten, paziti da ne povrijedimo druge
5. Sudbina i sreća	2	$(T2+T19)/2.$	Prepustiti se sudbini i sreći – eksternalni lokus kontrole
6. Korištenje veza i snalažljivost	5	$(T6+T10+T14+T21+T9)/5.$	Ne birati sredstva pri ostvarivanju ciljeva, ne obazirati se na druge

Rezultat na svakoj od 6 subskala koje opisuju faktore uspjeha, može varirati u rasponu od 1 (uopće nije važno) do 5 (u potpunosti je važno).

Tablica 11.4. Deskriptivna statistika po subskalama, pouzdanost i prosječne korelacije među česticama

Subskala	M	s.d.	Pouzdanost*	rij
1. Razvijanje sposobnosti i znanja	4.42	.55	.59	.26
2. Upornost i asertivnost	4.67	.41	.54	.23
3. Socijalna podrška	4.32	.53	.63	.25
4. Poštivanje moralnih načela i poštenje	4.16	.66	.67	.33
5. Sudbina i sreća	3.55	.86	.37	.22
6. Korištenje veza i snalažljivost	3.60	.73	.70	.31

*Pouzdanost je izražena Cronbachovim alfa koeficijentom

Analiza prosječnih vrijednosti na šest sadržajno različitih dimenzija atribucija uspjeha u životu, ukazuje da učenici u najvećoj mjeri prepoznaju značaj upornosti i asertivnosti ($M = 4.67$), što uključuje vjeru u sebe, postavljanje jasnih ciljeva, upornost i marljivost. Na drugom mjestu prema važnosti nalazi se dimenzija razvijanja vlastitih sposobnosti i znanja ($M = 4.42$), odnosno stručnost, kvalitetno školovanje i akademski uspjeh. Ove dvije dimenzije, prema teoriji atribucija, predstavljaju izrazite unutarnje atribucije i mogu se podvesti pod unutarnji lokus kontrole jer su podložne (do određene granice) kontroli pojedinca. Treća dimenzija prema važnosti odnosi se na važnost podrške od strane socijalne okoline ($M = 4.32$) i uključuje podršku obitelji i prijatelja, životnog partnera te općenito povjerenje u ljude. Na četvrtom mjestu nalazi se skup atribucija vezanih uz poštivanje moralnih načela ($M = 4.16$) koje uključuju poštivanje zakona, iskrenost i poštenje te brigu da se svojim djelovanjem ne povrijede drugi ljudi. Preostale dvije dimenzije odnose se na prepoznavanje važnosti vanjskih faktora koji su većim dijelom izvan kontrole pojedinca. Međutim, i ove dvije dimenzije imaju prosječne vrijednosti iznad 3, što znači da se učenici slažu da su ti faktori važni za ostvarenje životnih ciljeva. Važnost korištenja veza i snalažljivost nalazi se na petom mjestu ($M = 3.60$). Ova domena uključuje društveno neprihvatljive aktivnosti kao što su korištenje veza i poznanstava, bliskost s ljudima na položaju, ali i osobine snalažljivosti i aktivnosti u politici i društvenom životu. Relativno najmanju važnost ispitanici su pridali faktorima sreće i sudbine ($M = 3.55$), iako se i ovaj faktor procjenjuje važnim s obzirom na korištenu ljestvicu od 5 stupnjeva. Uvid u rezultate i razine prosječnih vrijednosti svih šest domena atribucija ukazuje na činjenicu da većina učenika važnim procjenjuje veći broj faktora iako su relativno najveći značaj pridali faktorima vezanim uz karakteristike same osobe. To se očituje u izrazitoj asimetriji procjena koje su pomaknute prema višim vrijednostima. Detaljniji uvid u rezultate pokazuje da približno trećina ispitanika na više od 20 tvrdnji bira odgovor 4 ili 5, tj. procjenjuje većinu navedenih faktora važnim za ostvarenje životnih ciljeva. Važno je naglasiti da se ovdje radi o procjenama što se odnose na široki raspon događaja kojima se može opisati ostvarenje životnih ciljeva te je, s obzirom na dob ispitanika, vjerojatnija hipoteza da se u ovom slučaju radi o očekivanjima, a manje o osobnim iskustvima iz ranijega životnog perioda.

Rezultati potvrđuju ranije nalaze dobivene u istraživanju Lugomer-Armano, Kamenov i Ljubotina (2002). Kako se ovdje traže procjene atribucije faktora koji djeluju na ishode u duljem razdoblju, čini se da je uvjetna podjela na unutarnje i vanjske faktore najkonzistentnija. U skladu s dimenzijom stabilnosti koju predlaže Weiner (1992), aspekti vanjskih atribucija koji uključuju sreću i sudbinu manje su stabilni, dok se korištenje veza i snalažljivost mogu razmatrati kao donekle stabilniji faktori. Među atribucijama usmjerenim na unutarnje resurse najveća stabilnost se može očekivati za faktore razvijanja sposobnosti i znanja te poštivanje moralnih načela i poštenje. Socijalna podrška i upornost mogu ovisiti o kontekstu tijekom vremena i razmatrati se kao podložniji promjenama tijekom vremena. U pogledu kontrolabilnosti, kao trećeg aspekta atribucija, jedini nekontrolabilni faktor jest utjecaj sreće i sudbine, dok se oslanjanje na socijalnu podršku, kao i korištenje veza, može razmatrati kao djelomično kontrolabilno, iako ovisno o vanjskim faktorima. S obzirom na svrhu procjene, svi oblici atribucija prema dimenziji globalno-specifično (Abramson i sur., 1978) zahvaćaju uzroke koji djeluju na cjelokupnom planu ponašanja. Teorijski najpoželjniji oblici atribucija, unutarnji, stabilni i kontrolabilni, odnose se na razvijanje sposobnosti i znanja, upornost i asertivnost te poštivanje moralnih načela. Pripisivanje školskog uspjeha kontrolabilnim faktorima pokazalo se povezanim s boljim mjerama psihološke prilagodbe, odnosno s manjim doživljajem bespomoćnosti i višim samopoštovanjem (Kurtović, 2012).

Kao što smo ranije naveli, mali je broj istraživanja atribucija općeg uspjeha u životu. U istraživanju na 530 mladih Varaždinske županije Brežnjak (2009) sličnom metodologijom ispituje probleme mladih i atribucije uspjeha u životu. Hijerarhija atribucija je slična i kao najvažniji faktori procjenjuju se upornost i vjera u sebe, a kao najmanje važni snalažljivost, sreća i sudbina. Mladi koji nisu iskazali namjeru odlaska iz Županije važnijima procjenjuju značaj socijalne podrške i osobnog poštenja u odnosu na mlade koji namjeravaju otići.

Magdalenic (1991) ispituje uzroke kojima mladi pripisuju uspjeh u životu i naziva ih „faktorima socijalne promocije“. Rangiranjem 12 faktora dobiva prilično pesimističnu hijerarhiju atribucija. Najveći značaj mladi pripisuju snalažljivosti, obiteljskim vezama i poznanstvima te aktivnosti u društveno-političkim organizacijama, novcu pa tek onda sposobnostima. Na posljednjem mjestu u hijerarhiji procijenjeno je poštenje i pravednost. U istom istraživanju je, pri ispitivanju vrijednosti, dobivena obrnuta hijerarhija u kojoj je poštenje na vrhu. Moguća je hipoteza da, zbog društvenog i političkog konteksta, mladi opažaju da te vrijednosti nisu funkcionalne za ostvarivanje društvenog uspjeha.

11.4. Provjera latentne strukture upitnika atribucija uspjeha u životu

U nastavku je analizirana struktura povezanosti procjena važnosti različitih faktora uspjeha. Iz korelacijske matrice prikazane u tablici 11.5. uočava se da su dvije dimenzije povezane s vanjskim faktorima u nižim korelacijama s prve četiri dimenzije koje uključuju faktore bliže karakteristikama pojedinca.

Tablica 11.5. Pearsonovi koeficijenti korelacije između šest subskala Upitnika AUŽ

Subskala	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. Razvijanje sposobnosti i znanja	1					
2. Upornost i asertivnost	.492***	1				
3. Socijalna podrška	.380***	.463***	1			
4. Poštivanje moralnih načela	.393***	.513***	.566***	1		
5. Sudbina i sreća	.133***	.256***	.352***	.306***	1	
6. Korištenje veza i snalažljivost	.170***	.124***	.235***	.060	.372***	1

Legenda: *** $p < 0.001$; ** $p < .01$; * $p < .05$;

S ciljem provjere dimenzionalnosti latentnog prostora koji definira šest subskala Upitnika, atribucija uspjeha u životu provedena je eksploratorna faktorska analiza uz primjenu modela zajedničkih faktora (PAF). Bartlettov test ($\chi^2 = 1601.584$; $df = 15$; $p < .001$) i Kaiser-Meyer-Olkinov indeks ($KMO = .746$) pokazuju da je korelacijska matrica podobna za provedbu faktorske analize. Kao kriterij zadržavanja faktora u programu SPSS korišten je broj komponenti s karakterističnim korijenima većim od 1. Stoga je preliminarno provedena analiza glavnih komponenti i rezultirala je s dva karakteristična korijena sukcesivno ekstrahiranih glavnih komponenti većih od 1 u iznosu: $\lambda_1 = 2.68$ i $\lambda_2 = 1.15$, što ih čini značajnim na osnovi Kaiser-Guttmanovog kriterija. Ova analiza, kao i Cattellov „scree-plot“ crtež te paralelne analize, sugerira zadržavanje dviju komponenata u analizi koje objašnjavaju 63.831% varijance. Veličine karakterističnih korjenova preostalih komponenti kreću se u rasponu od $\lambda_3 = .77$ do $\lambda_6 = .40$. Veličine karakterističnih korjenova i postotak objašnjene varijance na osnovi ekstrahiranih zajedničkih faktora prikazani su u tablici 11.6.

Tablica 11.6. Karakteristični korijeni 2 zadržana zajednička faktora i postotak objašnjene varijance na osnovi faktorske analize zajedničkih faktora

Faktor	nakon ekstrakcije			nakon varimax rotacije		
	λ	% objašnjene varijance	Kumulativni % objašnjene varijance	λ	% objašnjene varijance	Kumulativni % objašnjene varijance
1	2.16	36.04	36.04	1.84	30.66	30.66
2	.55	9.14	45.18	.87	14.51	45.18

λ = karakteristični korijen

Ukupno je, s dva zadržana zajednička faktora, objašnjeno 45.18% varijance. S ciljem ostvarenja jednostavne latentne strukture provedena je ortogonalna varimax rotacija. Nakon varimax rotacije prvi faktor objašnjava 30.66% ukupne varijance dok drugi faktor objašnjava 14.51%.

Tablica 11.7. Matrica faktorske strukture nakon varimax rotacije i dva zadržana faktora

Subskale	Faktor 1	Faktor 2
1. Razvijanje sposobnosti i znanja	.730	
2. Upornost i asertivnost	.716	
3. Socijalna podrška	.640	.332
4. Poštivanje moralnih načela	.570	
5. Sudbina i sreća		.610
6. Korištenje veza i snalažljivost		.585

Faktorska analiza šest apriori definiranih subskala rezultira s dvama pretpostavljenim faktorima. Prvi faktor **unutarnje atribucije** odnosi se na uzroke povezane s karakteristikama i aktivnostima osobe (prve četiri subskale), dok se drugi faktor može opisati kao **vanjske atribucije** (subskale 5 i 6) koje većinom uključuju uzroke uspjeha izvan pojedinca. Subskala „socijalne podrške“ ima značajne saturacije s oba faktora, a objašnjenje može dijelom biti u činjenici da je oslanjanje na socijalnu podršku vezano i uz unutarnje i vanjske faktore.

Na osnovi provedene faktorske analize moguće je predložiti izražavanje rezultata na dvije šire dimenzije koje se odnose na unutarnje i vanjske atribucije.

Tablica 11.8. Raspodjela tvrdnji u subskale i kreiranje ukupnih rezultata na dvije šire dimenzije unutarnjih i vanjskih atribucija

Subskala (dimenzija)	k	čestice i bodovanje	Uže subskale koje sadrži
1. Unutarnje atribucije	17	(T1+T3+T4+T5+T7+T8+T11+T12+T13+T15+T16+T17+T18+T20+T22+T23+T24)/17	Razvijanje sposobnosti i znanja, Upornost i asertivnost, Socijalna podrška, Poštivanje moralnih načela i poštenje
2. Vanjske atribucije	7	(T2+T6+T9+T10+T14+T19+T21)/7	Sudbina i sreća, Korištenje veza i snalažljivost

U tablici 11.9. prikazane je deskriptivna statistika i pouzdanosti za dvije šire subskale kreirane na osnovi provedene faktorske analize.

Tablica 11.9. Deskriptivna statistika za subskale unutarnjih i vanjskih atribucija

Subskala	k	min	max	M	SD	Pouzdanost*	rij
1. Subskala unutarnjih atribucija	17	1.88	5.00	4.39	.42	.83	.23
2. Subskala vanjskih atribucija	7	1.43	5.00	3.59	.65	.70	.25

*Pouzdanost je izražena Cronbachovim alfa koeficijentom

Prosječne vrijednosti na dvije subskale statistički se značajno razlikuju, pri čemu se važnijim procjenjuju unutarnje atribucije ($M_{un} = 4.39$; $M_{va} = 3.59$; $t = 39.88$, $p < .001$). Korelacija između dvije subskale značajna je i iznosi .28 ($p < .001$). Pouzdanost subskale unutarnjih atribucija iznosi .83, dok je pouzdanost subskale vanjskih atribucija niža i iznosi .70, što je dijelom posljedica manjeg broja čestica, ali i heterogenosti skale. Na osnovi rezultata moguće je predložiti uporabu zasebnih šest subskala, ali i dvije šire dimenzije koje imaju veću pouzdanost, ali su sadržajno heterogenije.

11.5. Razlike u atribucijama u funkciji spola i srednjoškolskog usmjerenja

U nastavku su provjerene razlike u procjenama važnosti atribucija uspjeha s obzirom na spol i usmjerenje učenika. S obzirom na usmjerenje, učenici su podijeljeni u tri skupine: gimnazijske programe, četverogodišnje strukovne programe i trogodišnje strukovne programe. U nastavku su prikazani rezultati provedenih dvosmjernih analiza varijance u kojima su kao nezavisne varijable korišteni spol i usmjerenje, a kao zavisne varijable rezultati na šest subskala atribucija uspjeha i dvije šire dimenzije unutarnjih i vanjskih atribucija. U tablicama od 11.10. do 11.12. prikazana je deskriptivna statistika za svih osam korištenih zavisnih varijabli u funkciji spola i usmjerenja.

Tablica 11.10. Aritmetičke sredine i standardne devijacije za podskupine ispitanika s obzirom na spol i školsko usmjerenje na četiri subskale unutarnjih atribucija

		N	Razvijanje sposobnosti i znanja		Upornost i asertivnost		Socijalna podrška		Poštivanje moralnih načela	
			M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Gimnazije	Mladići	161	4.47	.48	4.62	.42	4.19	.54	4.00	.66
	Djevojke	206	4.54	.44	4.73	.34	4.25	.49	4.16	.60
	Ukupno	367	4.51	.46	4.68	.38	4.23	.51	4.09	.63
Četverogodišnje strukovne	Mladići	133	4.39	.55	4.61	.45	4.27	.59	4.07	.77
	Djevojke	245	4.49	.49	4.72	.33	4.39	.44	4.21	.56
	Ukupno	378	4.46	.51	4.68	.38	4.35	.50	4.16	.64
Trogodišnje strukovne	Mladići	209	4.20	.69	4.61	.52	4.35	.60	4.17	.76
	Djevojke	157	4.39	.58	4.73	.36	4.46	.49	4.33	.56
	Ukupno	366	4.28	.65	4.66	.46	4.40	.56	4.24	.69
Ukupno	Mladići	503	4.34	.60	4.61	.47	4.28	.58	4.09	.73
	Djevojke	608	4.48	.50	4.72	.34	4.36	.48	4.22	.58
	Ukupno	1111	4.42	.55	4.67	.41	4.32	.53	4.16	.66

Tablica 11.11. Aritmetičke sredine i standardne devijacije za podskupine ispitanika s obzirom na spol i školsko usmjerenje na dvije subskale vanjskih atribucija

		N	Sreća i sudbina		Traženje veza i snalaženje	
			M	SD	M	SD
Gimnazije	Mladići	161	3,10	,84	3,49	,80
	Djevojke	206	3,33	,73	3,47	,70
	Ukupno	367	3,23	,78	3,48	,74
Četverogodišnje strukovne	Mladići	133	3,42	,89	3,65	,71
	Djevojke	245	3,72	,79	3,55	,70
	Ukupno	378	3,61	,84	3,59	,70
Trogodišnje strukovne	Mladići	209	3,76	,86	3,81	,72
	Djevojke	157	3,90	,82	3,66	,73
	Ukupno	366	3,82	,85	3,74	,72
Ukupno	Mladići	503	3,46	,91	3,67	,75
	Djevojke	608	3,64	,81	3,55	,71
	Ukupno	1111	3,55	,86	3,60	,73

Tablica 11.12. Aritmetičke sredine i standardne devijacije za podskupine ispitanika s obzirom na spol i školsko usmjerenje na subskalama unutarnjih i vanjskih atribucija

		Internalni faktori			Eksternalni faktori	
		N	M	SD	M	SD
Gimnazije	Mladići	161	4,31	,41	3,38	,66
	Djevojke	206	4,41	,34	3,43	,59
	Ukupno	367	4,37	,38	3,41	,62
Četverogodišnje strukovne	Mladići	133	4,33	,47	3,58	,67
	Djevojke	245	4,45	,35	3,60	,63
	Ukupno	378	4,41	,40	3,59	,64
Trogodisnje strukovne	Mladići	209	4,33	,53	3,79	,66
	Djevojke	157	4,48	,38	3,73	,63
	Ukupno	366	4,40	,47	3,77	,65
Ukupno	Mladići	503	4,33	,47	3,61	,68
	Djevojke	608	4,44	,35	3,57	,63
	Ukupno	1111	4,39	,42	3,59	,65

11.5.1. Razlike na dimenziji Razvijanje sposobnosti i znanja

Tablica 11.13. Značajnost F-omjera i veličine učinka glavnih i interakcijskih efekata u dvosmjernoj analizi varijance za zavisnu varijablu *Razvijanje sposobnosti i znanja* u funkciji spola i školskog usmjerenja

Izvor varijabiliteta	F	p	Parcijalna eta ²
Spol	13.118	<.001	.012
Usmjerenje	14.674	<.001	.026
spol x usmjerenje	.974	.378	.002

Provedbom dvosmjerne analize varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt spola [$F(1,1105) = 13.12$, $p < 0.001$, $\eta_p^2 = .012$], pri čemu djevojke razvijanje sposobnosti i znanja procjenjuju važnijim od mladića ($M_z = 4.48$, $M_m = 4.34$). Analiza pokazuje da važnost sposobnosti i znanja različito procjenjuju i učenici različitih usmjerenja [$F(2,1105) = 14.67$, $p < 0.001$, $\eta_p^2 = .026$]. Schefféovim testom utvrđena je statistički značajna razlika između trogodisnjih strukovnih škola, kod kojih je procjena dimenzije *Razvijanje sposobnosti i znanja* niže procijenjena ($M_{tro} = 4.28$) u odnosu na dva preostala usmjerenja ($M_{cet} = 4.46$ i $M_{gim} = 4.51$). Unatoč statističkoj značajnosti razlika, treba uočiti da su stvarne veličine razlika razmjerno male.

11.5.2. Razlike na dimenziji Upornost i asertivnost

Tablica 11.14. Značajnost F-omjera i veličine učinka glavnih i interakcijskih efekata u dvosmjernoj analizi varijance za zavisnu varijablu *Upornost i asertivnost* u funkciji spola i školskog usmjerenja

Izvor varijabiliteta	F	p	Parcijalna eta ²
Spol	21,158	<.001	,019
Usmjerenje	,044	,957	,000
spol x usmjerenje	,016	,984	,000

Provedbom dvosmjerne analize varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt spola [$F(1,1105) = 21.16, p < 0.001, \eta_p^2 = .019$], pri čemu djevojke upornost i asertivnost u realizaciji ciljeva procjenjuju važnijim od mladića ($M_z = 4.72, M_m = 4.61$), iako oba uzorka ovu dimenziju procjenjuju vrlo visokim vrijednostima. Razlike između usmjerenja nisu statistički značajne.

11.5.3. Razlike na dimenziji Socijalna podrška

Tablica 11.15. Značajnost F-omjera i veličine učinka glavnih i interakcijskih efekata u dvosmjernoj analizi varijance za zavisnu varijablu Socijalna podrška u funkciji spola i školskog usmjerenja

Izvor varijabiliteta	F	p	Parcijalna η^2
Spol	8,431	,004	,008
Usmjerenje	11,375	<,001	,020
spol x usmjerenje	,292	,747	,001

Analiza važnosti socijalne podrške pri realizaciji životnih ciljeva ukazala je na značajan utjecaj oba glavna efekta. Provedbom dvosmjerne analize varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt spola [$F(1,1105) = 8.43, p < 0.004, \eta_p^2 = .008$], pri čemu djevojke socijalnu podršku ponovno procjenjuju važnijom od mladića ($M_z = 4.36, M_m = 4.28$). Analiza pokazuje da važnost socijalne podrške različito procjenjuju i učenici različitih usmjerenja [$F(2,1105) = 11.38, p < 0.001, \eta_p^2 = .020$]. Scheffeovim testom utvrđena je statistički značajna razlika između gimnazijalaca, kod kojih je procjena dimenzije *Socijalne podrške* niže procijenjena ($M_{\text{gim}} = 4.23$), u odnosu na dva preostala usmjerenja ($M_{\text{cet}} = 4.35$ i $M_{\text{gim}} = 4.40$).

11.5.4. Razlike na dimenziji Poštivanje moralnih načela

Tablica 11.16. Značajnost F-omjera i veličine učinka glavnih i interakcijskih efekata u dvosmjernoj analizi varijance za zavisnu varijablu *Poštivanje moralnih načela* u funkciji spola i školskog usmjerenja

Izvor varijabiliteta	F	p	Parcijalna η^2
Spol	15,612	<,001	,014
Usmjerenje	6,314	,002	,011
spol x usmjerenje	,046	,955	,000

I analiza važnosti poštivanja moralnih načela ukazala je na značajan utjecaj obaju glavnih efekata. Provedbom dvosmjerne analize varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt spola [$F(1,1105) = 15.61, p < 0.001, \eta_p^2 = .014$], na način da djevojke poštivanje moralnih načela procjenjuju važnijim od mladića ($M_z = 4.22, M_m = 4.09$). Analiza pokazuje da važnost moralnih načela i poštenja različito procjenjuju i učenici različitih usmjerenja [$F(2,1105) = 6.31, p = 0.002, \eta_p^2 = .011$]. Scheffeovim testom utvrđena je statistički značajna razlika između gimnazija ($M_{\text{gim}} = 4.09$) i trogodišnjih strukovnih škola ($M_{\text{tro}} = 4.24$), pri čemu je važnost ove dimenzije procijenjena višom kod trogodišnjih škola. Detaljnija analiza pokazuje da se razlika između gimnazija i trogodišnjih strukovnih škola javlja na česticama „biti iskren i pošten“ te „pridržavanje zakona“.

11.5.5. Razlike na dimenziji *Sreća i sudbina*

Tablica 11.17. Značajnost F-omjera i veličine učinka glavnih i interakcijskih efekata u dvosmjernoj analizi varijance za zavisnu varijablu *Sreća i sudbina* u funkciji spola i školskog usmjerenja

Izvor varijabiliteta	F	p	Parcijalna eta ²
Spol	20,800	<,001	,018
Usmjerenje	51,695	<,001	,086
spol x usmjerenje	,819	,441	,001

Analiza važnosti utjecaja sreće i sudbine u realizaciji životnih ciljeva ukazala je na značajan utjecaj obaju glavnih efekata. Provedbom dvosmjerne analize varijance utvrđen je statistički značajan glavni efekt spola [$F(1,1105) = 20.80$, $p < 0.001$, $\eta_p^2 = .018$], a rezultati pokazuju da djevojke utjecaj sreće i sudbine procjenjuju važnijim od mladića ($M_z = 3.64$, $M_m = 3.46$). Analiza pokazuje da važnost sreće i sudbine značajno razlikuje učenike različitih usmjerenja [$F(2,1105) = 51.70$, $p < 0.001$, $\eta_p^2 = .086$]. Scheffeovim testom utvrđena je statistički značajna razlika između sve tri skupine, pri čemu je najmanja važnost dimenzije *Sreća i sudbina* procijenjena kod gimnazijalaca ($M_{\text{gim}} = 3.23$), nešto više procjene su kod učenika četverogodišnjih usmjerenja ($M_{\text{cet}} = 3.61$), dok su najviše kod trogodišnjih usmjerenja ($M_{\text{tro}} = 3.82$).

11.5.6. Razlike na dimenziji *Traženje veza i snalaženje*

Tablica 11.18. Značajnost F-omjera i veličine učinka glavnih i interakcijskih efekata u dvosmjernoj analizi varijance za zavisnu varijablu *Traženje veza i snalaženje* u funkciji spola i školskog usmjerenja

Izvor varijabiliteta	F	p	Parcijalna eta ²
Spol	4,330	,038	,004
Usmjerenje	11,155	<,001	,020
spol x usmjerenje	,645	,525	,001

Pripisivanje atribucija uspjeha traženju veza i snalaženju ponovno je rezultiralo značajnim efektom i spola i usmjerenja. I ovaj put je provedba dvosmjerne analize varijance pokazala statistički značajan glavni efekt spola [$F(1,1105) = 4.33$, $p = 0.038$, $\eta_p^2 = .004$], a rezultati pokazuju da mladići traženje veza i snalaženje procjenjuju nešto važnijim od djevojkama ($M_z = 3.55$, $M_m = 3.67$). Analiza pokazuje da važnost traženja veza i poznanstava značajno razlikuje učenike različitih usmjerenja [$F(2,1105) = 11.16$, $p < 0.001$, $\eta_p^2 = .020$]. Scheffeovim testom utvrđena je statistički značajna razlika između učenika trogodišnjih strukovnih škola, koji su važnost traženja veza procijenili značajno višim ($M_{\text{tro}} = 3.74$), u odnosu na učenike gimnazija ($M_{\text{gim}} = 3.48$) i učenike četverogodišnjih strukovnih škola ($M_{\text{cet}} = 3.59$).

11.5.7. Razlike na dimenziji *Unutarnjih atribucija*

Tablica 11.19. Značajnost F-omjera i veličine učinka glavnih i interakcijskih efekata u dvosmjernoj analizi varijance za zavisnu varijablu *Unutarnje atribucije* u funkciji spola i školskog usmjerenja

Izvor varijabiliteta	F	p	Parcijalna eta ²
Spol	22,265	<,001	,020
Usmjerenje	1,071	,343	,002
spol x usmjerenje	,242	,785	,000

Rezultate u Upitniku atribucija uspjeha u životu može se izraziti i na dvije šire dimenzije koje se odnose na atribucije vezane uz karakteristike samog pojedinca, odnosno tzv. unutarnje atribucije. Dvosmjerna analiza varijance u ovom slučaju ukazala je na statistički značajan glavni efekt spola [$F(1,1105) = 22.27, p < 0.001, \eta_p^2 = .020$], a rezultati pokazuju da djevojke unutarnje faktore procjenjuju važnijim u odnosu na mladiće ($M_z = 4.44, M_m = 4.33$).

11.5.8. Razlike na dimenziji vanjskih atribucija

Tablica 11.20. Značajnost F-omjera i veličine učinka glavnih i interakcijskih efekata u dvosmjernoj analizi varijance za zavisnu varijablu Vanjskih atribucija u funkciji spola i školskog usmjerenja

Izvor varijabiliteta	F	p	Parcijalna η^2
Spol	,000	,988	,000
Usmjerenje	28,269	<,001	,049
spol x usmjerenje	,745	,475	,001

Analiza pripisivanja atribucija uspjeha vanjskim faktorima nije ukazala na značajnu razliku između mladića i djevojaka ($M_z = 3.57, M_m = 3.61$). Međutim, analiza varijance pokazuje da procjena važnosti vanjskih faktora razlikuje učenike različitih usmjerenja [$F(2,1105) = 28.27, p < 0.001, \eta_p^2 = .049$]. Scheffevim testom utvrđena je statistički značajna razlika između sve tri skupine, pri čemu je najmanja važnost dimenzije vanjskih atribucija procijenjena kod gimnazijalaca ($M_{\text{gim}} = 3.41$), nešto više procjene su kod učenika četverogodišnjih usmjerenja ($M_{\text{cer}} = 3.59$), dok su najviše kod trogodišnjih usmjerenja ($M_{\text{tro}} = 3.77$).

Rezultati istraživanja o spolnim razlikama u atribucijama nisu sasvim dosljedni, ali se rezultati ovoga istraživanja dijelom podudaraju s rezultatima Boruchoviticha (2004) o većoj sklonosti izboru vanjskih atribucija mladića u odnosu na djevojke. Lee (1979) od studenata traži da se prisjete iskustava uspjeha i neuspjeha u životu te da na navedu razloge za koje vjeruju da su odgovorni za ishode. Rezultati ukazuju da žene u većoj mjeri uspjeh pripisuju naporu u odnosu na muškarce, koji češće od žena uspjeh pripisuju sreći. Žene su, u odnosu na muškarce, neuspjeh češće atribuirale nedostatku sposobnosti.

U nastavku analize ispitana je povezanost atribucija s nekim vanjskim varijablama za koje se može očekivati da su relevantne za proces atribuiranja.

11.6. Povezanost atribucija uspjeha u životu s religioznošću, vrijednostima i delinkventnim ponašanjem

Nakon provjere hijerarhije i latentne strukture atribucija uspjeha u životu, u nastavku analize provjerena je povezanost različitih dimenzija atribucija s različitim vrstama vanjskih varijabli, odnosno ispitani su oblici konvergentne i kriterijske valjanosti Upitnika. U analizi su korištene mjere uključene u istraživanje, a koje se odnose na neke aspekte ponašanja i strukture vrijednosti, odnosno religioznosti. U tablici 11.21 prikazane su korelacije između subskala Upitnika atribucija uspjeha u životu i mjera delinkventnog ponašanja, religioznosti i vrijednosti.

Tablica 11.21. Povezanost između subskala Upitnika atribucija uspjeha u životu s delinkventnim ponašanjem, religioznošću i vrijednostima (N = 1111)

Dimenzija atribucija	devijantno ponašanje	religioznost	hedonističke vrijednosti	tradicionalne vrijednosti	obiteljske vrijednosti	samoaktualizacijske vrijednosti
1. Razvijanje sposobnosti i znanja	-.219***	.142***	.130***	.200***	.125***	.406***
2. Upornost i asertivnost	-.223***	.199***	.056	.262***	.167***	.504***
3. Socijalna podrška	-.201***	.250***	.109***	.344***	.352***	.479***
4. Poštivanje moralnih načela	-.348***	.286***	-.057	.419***	.234***	.495***
5. Sudbina i sreća	-.034	.248***	.243***	.250***	.103***	.164***
6. Korištenje veza i snalažljivost	.169***	.040	.440***	.057	.012	.077
7. Faktor Unutarnjih atribucija	-.323***	.289***	.073	.405***	.295***	.604***
8. Faktor Vanjskih atribucija	.123***	.124***	.443***	.139***	.048	.123***

Legenda: *** $p < 0,001$; ** $p < .01$; * $p < .05$; M – aritmetička sredina; SD – standardna devijacija

Delinkventna i devijantna ponašanja ukazuju na različite oblike odstupanja od formalnih i neformalnih pravila. U ovoj analizi zanimala nas je struktura povezanosti sklonosti kršenju pravila s atribucijama uspjeha. Viša procjena važnosti unutarnjih faktora očekivano korelira s manjom sklonosti devijantnom ponašanju ($-.323$; $p < .001$), dok je povezanost s vanjskim atribucijama niža, ali značajna i iznosi $.123$ ($p < .001$). Od pojedinačnih korelacija pojedinih dimenzija atribucija najvišu korelaciju s devijantnim ponašanjem ostvaruje subskala poštivanja moralnih načela ($-.348$; $p < .001$). Iz rezultata dijelom proizlazi da orijentacija na unutarnje potencijale (sposobnosti, znanja, poštenje i dr.) umanjuje vjerojatnost kršenja propisa.

U drugom dijelu analize ispitane su relacije atribucija s nekim aspektima sustava vrijednosti i religioznosti. Viša internalizirana religioznost (vjerovanje u postojanje Boga, molitve i sl.) povezana je s unutarnjim atribucijama $.289$ ($p < .001$) te sustavno sa svim subskalama osim korištenja veza i poznanstava. Dimenzija sreće i sudbine povezana je pozitivno s višom religioznošću, vjerojatno preko aspekta važnosti sudbine koji može uključivati i vanjske faktore poput Božje volje. Može se pretpostaviti da je to ujedno i mehanizam preko kojega se ostvaruje i veza vanjskih atribucija s religioznošću ($.124$; $p < .001$).

Najviše korelacije opažene su između osobnih vrijednosti i atribucija. Više hedonističke vrijednosti (npr. dobro zarađivati, dobro se zabavljati, uživati u životu, sviđati se suprotnom spolu i sl.) povezane su primarno s vanjskim atribucijama ($.443$; $p < .001$) i subskalom korištenja veza i snalaženjem. S druge strane, tradicionalne vrijednosti (živjeti u skladu s prirodom, živjeti u svojoj državi, duhovno se izgrađivati i sl.) povezane su s dimenzijom unutarnjih atribucija ($.405$; $p < .001$), kao i svim subskalama vezanim uz unutarnje atribucije. Obiteljske vrijednosti (npr. imati vlastitu djecu i obitelj, imati životnog partnera i sl.) povezane su s unutarnjim atribucijama ($.295$; $p < .001$), osobito subskalom važnosti socijalne podrške ($.352$; $p < .001$), ali nisu povezane s vanjskim atribucijama. Rezultati pokazuju da su unutarnje atribucije najbolje opisane razvijenošću samoaktualizacijskih vrijednosti koje i jesu u osnovi atribuiranja uspjeha vlastitim sposobnostima i ponašanjima. Samoaktualizacijske vrijednosti (stjecati nova znanja, biti dobar stručnjak, ostvarivati svoje sposobnosti, raditi posao koji volim, pomagati drugima i dr.) koreliraju s unutarnjim atribucijama $.604$ ($p < .001$), kao i sa svim subskalama vezanim uz unutarnje atribucije. Samoaktualizacijske vrijednosti nisu povezane s atribucijama vezanim uz korištenje veza i snalaženje. Niska pozitivna korelacija pronađena je i sa subskalom sreće i sudbine ($.164$; $p < .001$), pri čemu je ponovno moguć posredan utjecaj religioznosti kroz pripisivanje događaja sudbini ili Božjoj volji.

Drugi skup korelata atribucija uspjeha uključivao je akademski uspjeh, odnose u obitelji te doživljaj nepravde u obitelji i društvu. Zanimalo nas je također kakve su relacije atribucija s procjenom vjerojatnosti uspjeha u životu.

Tablica 11.22. Povezanost subskala Upitnika atribucija uspjeha u životu s akademskim uspjehom, odnosima u obitelji, te percepcijom nepravde

Dimenzija atribucija	Uspjeh u školi	Odnosi u obitelji	Nepravda u obitelji	Nepravda u društvu	Vjerojatnost ostvarenja ciljeva
1. Razvijanje sposobnosti i znanja	.211***	-.099***	-.113***	.030	.141***
2. Upornost i asertivnost	.020	-.117***	-.133***	.016	.144***
3. Socijalna podrška	-.055	-.202***	-.119***	-.090***	.072*
4. Poštivanje moralnih načela	-.024	-.167***	-.104***	-.095***	.111***
5. Sudbina i sreća	-.168***	-.046	.082**	-.104***	.050
6. Korištenje veza i snalažljivost	-.121***	-.038	.128***	-.084**	.025
7. Faktor Unutarnjih atribucija	.041	-.195***	-.149***	-.056	.145***
8. Faktor Vanjskih atribucija	-.159***	-.048	.133***	-.106***	.039

Legenda: *** $p < 0,001$; ** $p < .01$; * $p < .05$; M – aritmetička sredina; SD – standardna devijacija

Uspjeh u školi – izražen klasičnim školskim ocjenama

Odnosi u obitelji – procijenjeni na ljestvici od 5 stupnjeva (1 = izrazito dobri; 5 = izrazito loši)

Nepravda u obitelji i nepravda u društvu – (1 = niska; 5 = visoka)

Vjerojatnost ostvarenja ciljeva – vjerojatnost ostvarenja životnih ciljeva u postocima

Pozitivna korelacija između boljeg akademskog uspjeha i atribucija uspjeha vezanih uz razvijanje sposobnosti i znanja (.211; $p < .001$) teorijski je očekivana (Bar-Tal i Bar-Zohar, 1977; Maqsud, 1993). Osim toga, bolje ocjene povezane su s manjom procjenom važnosti sudbine i sreće (-.168; $p < .001$) i korištenja veza (-.121; $p < .001$). Na široj razini dimenzija unutarnjih atribucija nije povezana s boljim akademskim uspjehom, dok su vanjske atribucije u negativnoj korelaciji s ocjenama (-.159; $p < .001$).

Lošiji odnosi u obitelji povezani su s manjom procjenom važnosti socijalne podrške (-.202; $p < .001$) i poštivanja moralnih načela (-.167; $p < .001$) te općenito manjim oslanjanjem na unutarnje uzroke uspjeha (-.195; $p < .001$). Slična struktura povezanosti vrijedi i za doživljaj osobne nepravde u obitelji, koji je dodatno povezan i s većom procjenom značaja vanjskih atribucija (.133; $p < .001$). Korelacije percepcije nepravde u društvu vrlo su nisko povezane s atribucijama i objašnjavaju neznatan dio varijance. Procjena vjerojatnosti ostvarenja uspjeha u životu povezana je s unutarnjim atribucijama (.145; $p < .001$), posebice s razvijanjem sposobnosti (.141; $p < .001$) i dimenzijom upornosti i asertivnosti .144; $p < .001$). Vanjske atribucije nisu se pokazale povezane s procjenom vjerojatnosti uspjeha. Zanimljiv je nalaz da se atribucije uspjeha nisu pokazale prediktivnim za procjenu vjerojatnosti ostvarenja vlastitih ciljeva u životu.

Kroz sljedeće dvije analize nastojali smo na osnovi izloženih prediktora, predvidjeti rezultate na unutarnjim i vanjskim atribucijama. Provedene su dvije hijerarhijske regresijske analize za svaku od dvije kriterijske varijable zasebno. Rezultati su prikazani u tablicama 11.23. i 11.24.

11.7. Predikcija rezultata na dimenzijama atribucija uspjeha u životu

Tablica 11.23. Rezultati hijerarhijske regresijske analize za kriterij *Unutarnje atribucije* ($N = 925$)

	β_{M1}	β_{M2}	β_{M3}
Devijantno ponašanje	-.333***	-.107***	-.097***
Akademski uspjeh	-.025	.015	.012
Religioznost		.081**	.083**
Hedonističke vrijednosti		.069**	.063**
Tradicionalne vrijednosti		.109***	.098***
Obiteljske vrijednosti		.051	.047
Samoaktualizacijske vrijednosti		.507***	.506***
Obiteljski odnosi			-.054
Doživljaj nepravde u obitelji			-.007
Doživljaj nepravde u društvu			-.035
$R^2 (R^2_{adj})$.108 (.106)	.442 (.438)	.447(.441)
F	55.932	103.940	73.822
P	<.001	<.001	<.001
ΔR^2		.334	.004
$F\Delta R^2$		109.927	2.420
$p\Delta R^2$		<.001	>.05

Legenda: *** $p < .001$; β – vrijednost standardiziranog regresijskog koeficijenta; M1, M2, M3 – grupe prediktora u hijerarhijskoj regresijskoj analizi (modeli); R^2 – ukupni doprinos objašnjenjanoj varijanci; R^2_{adj} – korigirani ukupni doprinos objašnjenjanoj varijanci; F – vrijednost ukupnog F omjera; ΔR^2 – doprinos dodatne grupe prediktora objašnjenjanoj varijanci; $F_{\Delta R^2}$ – vrijednost F -omjera za dodatnu grupu prediktora.

Pri predikciji procjena vezanih uz unutarnje atribucije korištena su tri skupa prediktorskih varijabli sukcesivno uvedenih u analizu. Prvi skup varijabli uključivao je mjere ponašanja učenika kao što su akademski uspjeh i sklonost devijantnom ponašanju. Ove dvije varijable objasnile su 10.8% varijance u kriteriju. U ovom slučaju akademski uspjeh nema prediktivnu snagu, dok je niža sklonost devijantnom ponašanju značajno povezana s višom procjenom važnosti unutarnjih atribucija. Uvođenje skupa prediktora koji se odnose na vrijednosti i religioznost učenika objašnjava dodatnih 33.4% varijance. Kao što je bilo vidljivo iz pojedinačnih korelacija, struktura vrijednosti objašnjava najveći dio varijance unutarnjih atribucija. Treći skup varijabli uključivao je odnose u obitelji i percepciju nepravde u obitelji i društvu. Ove varijable koje se odnose na loše socijalne i društvene uvjete objasnile su skromnih .04% varijance i nemaju značajan doprinos predikciji. U regresijskoj analizi objašnjeno je ukupno 44.1% varijance u kriteriju, a koeficijent multiple korelacije iznosi $R = .668$ ($p < .001$). Ohrabrujući je nalaz da doživljaj nepravde i potencijalni loši obiteljski odnosi nisu povezani s razinom unutarnjih atribucija.

Tablica 11.24. Rezultati hijerarhijske regresijske analize za kriterij Vanjske atribucije (N = 925)

	β_{M1}	β_{M2}	β_{M3}
Devijantno ponašanje	,097***	,060	,063
Akademski uspjeh	-,130***	-,113***	-,107***
Religioznost		,115***	,114***
Hedonističke vrijednosti		,422***	,403***
Tradicionalne vrijednosti		,023	,008
Obiteljske vrijednosti		-,044	-,046
Samoaktualizacijske vrijednosti		,086*	,101***
Obiteljski odnosi			-,058
Doživljaj nepravde u obitelji			,076*
Doživljaj nepravde u društvu			-,076**
R^2 (R^2_{adj})	.032 (.030)	.237 (.231)	.248(.240)
F	15.182	40.717	30.185
P	<.001	<.001	<.001
ΔR^2		.205	.011
$F\Delta R^2$		49.339	4.518
$p\Delta R^2$		<.001	<.01

Legenda: *** $p < .001$; β – vrijednost standardiziranog regresijskog koeficijenta; M1, M2, M3 – grupe prediktora u hijerarhijskoj regresijskoj analizi (modeli); R^2 – ukupni doprinos objašnjenju varijanci; R^2_{adj} – korigirani ukupni doprinos objašnjenju varijanci; F – vrijednost ukupnog F omjera; ΔR^2 – doprinos dodatne grupe prediktora objašnjenju varijanci; $F_{\Delta R^2}$ – vrijednost F-omjera za dodatnu grupu prediktora.

Isti skup prediktorskih varijabli korišten je i pri predikciji rezultata u varijabli vanjske atribucije. Devijantno ponašanje i akademski uspjeh objasnili su 3% varijance kriterija, pri čemu obje varijable imaju značajan doprinos predikciji. Prediktori vezani uz vrijednosti i religioznost objašnjavaju dodatnih 23.7% varijance i ponovno predstavljaju najbolje prediktore atribucija, a najveći doprinos u ovom slučaju imaju hedonističke vrijednosti. Treći skup varijabli vezan uz obiteljske odnose i percepciju nepravde u ovom slučaju objašnjava dodatnih 1.1% varijance, ali je ponovno stvarni doprinos skroman.

11.8. Procjena vjerojatnosti ostvarenja životnih ciljeva

U okviru Upitnika atribucija uspjeha u životu ispitanicima je postavljeno i jednostavno pitanje u kojem se zahtijevalo da procijene vjerojatnost ostvarenja svojih životnih ciljeva. Za procjenu je korištena ljestvica u postocima na kojoj je vrijednost 0% označavala „nikakvu ili gotovo nikakvu vjerojatnost“, a 100% potpunu vjerojatnost ostvarenja vlastitih ciljeva. U kontekstu razmatranja kontrole nad životnim događajima, ova procjena u osnovi predstavlja procjenu doživljaja kontrole nad ostvarenjem vlastitih životnih ciljeva. Prosječna procjena na razini cijelog uzorka iznosila je $M = 71.1\%$, a frekvencije odgovora grupirane u 10 kategorija prikazane su u tablici 11.25.

Tablica 11.25. Frekvencije procjena vjerojatnosti ostvarenja životnih ciljeva grupirane u 10 kategorija

postotak	N	%	kumulativni postotak
0 do 10	20	1.8	1.8
11 do 20	8	.7	2.6
21 do 30	15	1.4	3.9
31 do 40	29	2.7	6.6
41 do 50	190	17.4	24.0
51 do 60	94	8.6	32.6
61 do 70	171	15.7	48.3
71 do 80	235	21.5	69.8
81 do 90	164	15.0	84.8
91 do 100	166	15.2	100.0
Ukupno	1092	100.0	

Iz tablice se može uočiti da 24% ispitanika vjerojatnost procjenjuje u rasponu od 0 do 50% (uključujući i vrijednost od 50%). Od toga 38.9% procjena manje je od vrijednosti 50%. Većina ispitanika optimistično procjenjuje da će ostvariti svoje životne ciljeve, što je iznimno važna pretpostavka za razvoj i mentalno zdravlje svake mlade osobe. U kliničkom radu s mladima informacija o općim očekivanjima važna je kako bi se detektirali potencijalni rizici koji mogu utjecati na različite aspekte funkcioniranja, kao što su: motivacija, samopoimanje, vjera u sebe i svoje mogućnosti, te posredno detektirali problemi u psihičkom funkcioniranju. Jednako je važno ispitati koji su razlozi zbog kojih mlada osoba nema povjerenja u pozitivan ishod vlastitog života, pri čemu razlozi mogu biti u izostanku jasnih ciljeva i smisla života, niskom povjerenju u vlastite potencijale i niskom povjerenjem u društvo i uvjete u kojima osoba živi i treba ostvariti vlastite ciljeve.

U nastavku analize ispitane su razlike u procjeni vjerojatnosti životnih ciljeva u funkciji spola ispitanika te školskog usmjerenja.

Tablica 11.26. Aritmetičke sredine i standardne devijacije procjena vjerojatnosti ostvarenja životnih ciljeva za podskupine ispitanika s obzirom na spol i školsko usmjerenje

		Procjene vjerojatnosti ostvarenja životnih ciljeva*		
		N	M	SD
Gimnazije	Mladići	157	71.31	18.82
	Djevojke	202	77.25	16.06
	Ukupno	359	74.65	17.54
Četverogodišnje strukovne	Mladići	132	69.86	22.35
	Djevojke	242	67.91	19.53
	Ukupno	374	68.60	20.56
Trogodišnje strukovne	Mladići	205	68.57	21.64
	Djevojke	154	72.29	23.81
	Ukupno	359	70.17	22.64
Ukupno	Mladići	494	69.78	20.98
	Djevojke	598	72.19	20.06
	Ukupno	1092	71.10	20.50

*procjene su izražene na ljestvici od 0% do 100%

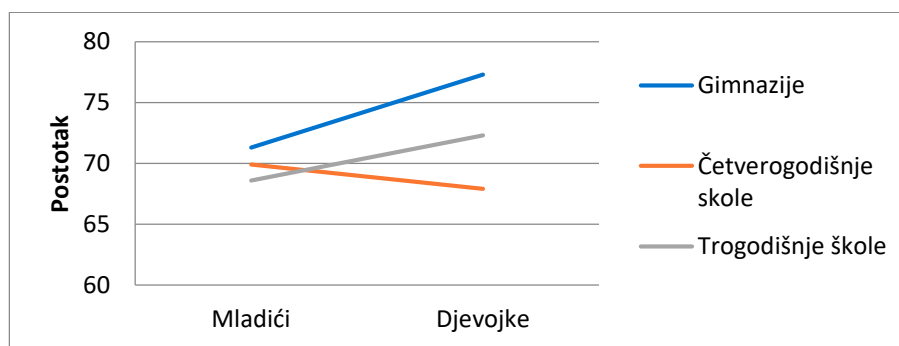
Dvosmjernom analizom varijance provjeren je utjecaj spola i usmjerenja na zavisnu varijablu procjena vjerojatnosti uspjeha u životu.

Tablica 11.27. Značajnost F-omjera i veličine učinka glavnih i interakcijskih efekata u dvosmjernoj analizi varijance za zavisnu varijablu „vjerojatnost ostvarenja životnih ciljeva“

Izvor varijabiliteta	F	p	Parcijalna eta ²
Spol	4.208	.040	.004
Usmjerenje	6.555	.001	.012
spol x usmjerenje	3.478	.031	.006

Analiza procjena vjerojatnosti ostvarenja životnih ciljeva ukazala je na značajan utjecaj obaju glavnih efekata i interakcije. Provedba dvosmjerne analize varijance ukazala je na rubnu statističku značajnost glavnog efekta spola [$F(1,1086) = 4.21$, $p = 0.040$, $\eta_p^2 = .004$], a rezultati pokazuju da djevojke procjenjuju nešto većom vjerojatnost ostvarenja životnih ciljeva u odnosu na dječake ($M_z = 72.19$, $M_m = 69.78$). Analiza pokazuje da se i učenici različitih usmjerenja razlikuju prema procjeni vjerojatnosti ostvarenja životnih ciljeva [$F(2,1086) = 6.56$, $p = 0.001$, $\eta_p^2 = .012$]. Scheffeovim testom utvrđena je statistički značajna razlika između gimnazijalaca, koji su vjerojatnost uspjeha procijenili najvišom vrijednošću ($M_{\text{gim}} = 74.65$), i učenika dva preostala dva usmjerenja ($M_{\text{cet}} = 68.60$ i $M_{\text{tro}} = 70.17$). Pronađena je i značajna interakcija spola i usmjerenja $F(2,1086) = 3.48$, $p = .031$, $\eta_p^2 = .006$. Interakcija ukazuje na tendenciju više procjene vjerojatnosti uspjeha od strane djevojaka u gimnazijama i trogodišnjim strukovnim školama, dok je kod četverogodišnjih usmjerenja smjer suprotan na način da djevojke procjenjuju manju vjerojatnost ostvarenje uspjeha (slika 11.1).

Slika 11.1 Procjena vjerojatnosti ostvarenja životnih ciljeva u funkciji spola i usmjerenja

11.9. Atribucije i izbor vlastitog ponašanja

Atribucije i percipirani lokus kontrole u značajnoj mjeri utječu na izbor ponašanja za koji pojedinac vjeruje da će voditi ostvarenju ishoda. Kako bi se ispitaio utjecaj okolinskih faktora na ponašanje, ispitanicima je postavljeno sljedeće pitanje:

„Kada primijetiš da se većina ljudi oko tebe ponaša na način koji nije pošten (prepisuju na testu, koriste veze i poznanstva, ne obaziru se na druge), što misliš da je za tebe bolje učiniti?“.

Ponudena su dva moguća odgovora, od kojih jedan sugerira promjenu vlastitog ponašanja i prilagođavanje, načelno neprihvatljivom, ali potencijalno učinkovitom obrascu ponašanja. Drugi odgovor implicira pridržavanje internaliziranih načela i ustrajanje na vlastitom obrascu ponašanja koje je čestito, iako ne mora nužno biti učinkovito. Ponudeni odgovori i frekvencije odgovora prikazane su u sljedećoj tablici:

Tablica 11.28. Prosječne procjene ostvarenja vjerojatnosti životnih ciljeva za dvije skupine ispitanika koje se razlikuju u prihvaćanju korištenja nemoralnih metoda pri ostvarenja uspjeha

	N (%)	Vjerojatnost ostvarenja životnih ciljeva (0 do 100%)
a) ponašati se poput njih, jer će u suprotnom oni bolje proći	303 (27.7%)	M = 67.70
b) ne činiti isto što i oni, već se ponašati onako kako misliš da je ispravno	792 (72.3%)	M = 72.51

Na razini cijelog uzorka 72.3% ispitanika odabralo je odgovor kako bi se ponašali na način za koji smatraju da je ispravan te da se ne bi priklonili ponašanju većine kada je takvo ponašanje neprihvatljivo. U ovom slučaju implicitna je pretpostavka da su varanje, bezobzirnost i korištenje veza društveno neprihvatljivi obrasci ponašanja. Što se tiče procesa odlučivanja, može se očekivati da je kod jednog dijela ispitanika izbor takvog ponašanja primarni izbor, što znači da oni ne bi niti mijenjali neprihvatljivi obrazac ostvarenja vlastitih ciljeva. U nastavku su detaljnije analizirane razlike između dviju skupina ispitanika koje su odabrale odgovor „a“ (odabrao bih društveno neprihvatljivi obrazac) i odgovor „b“ (ustrajao bih na svom ponašanju koje smatram ispravnim“).

Učenici koji su odabrali odgovor „b“ procijenili su značajno višim vjerojatnost uspjeha u životu ($M_A = 67.70$, $M_B = 72.51$, $t = -3.381$, $p < .001$). Provjerene su razlike između ove dvije skupine na dimenzijama atribucija i rezultati ukazuju na značajne razlike na svim dimenzijama osim „sreće i sudbine“. Tako učenici koji biraju odgovor „b“ višim procjenjuju važnost vlastitih sposobnosti i znanja ($M_A = 4.33$, $M_B = 4.45$, $t = -2.89$, $p < .01$), važnost upornosti i asertivnosti ($M_A = 4.60$, $M_B = 4.70$, $t = -2.96$, $p < .01$), važnost socijalne podrške ($M_A = 4.26$, $M_B = 4.35$, $t = -2.51$, $p < .05$), važnost poštivanja moralnih načela i poštenja ($M_A = 3.87$, $M_B = 4.27$, $t = -8.76$, $p < .001$), dok na dimenziji utjecaja sreće i sudbine nije bilo značajne razlike između dviju skupina ($M_A = 3.55$, $M_B = 3.56$, $t = 0.54$, $p > .05$). Očekivano učenici koji biraju odgovor „a“ značajno važnijim procjenjuju upravo atribucije vezane uz korištenje veza i poznanstava te snalaženje ($M_A = 3.83$, $M_B = 3.51$, $t = 6.71$, $p < .001$). Analiza razlika na dvije šire dimenzije atribucija pokazuje da učenici koji bi prihvatili neetično ponašanje ako bi ono vodilo ostvarenju cilja, procjenjuju važnijim vanjske atribucije ($M_A = 3.76$, $M_B = 3.52$, $t = 5.34$, $p < .001$), a manje važnim unutarnje ($M_A = 4.27$, $M_B = 4.41$, $t = -5.82$, $p < .001$).

Iako se radi o hipotetskoj situaciji, rezultati pokazuju važnost atribucija za izbor ponašanja u situaciji kada kontekst ukazuje da se „neprihvatljivim“ ponašanjem može povećati vjerojatnost ostvarenja osobnog cilja (polaganje ispita, dobivanje posla i sl.). Stoga je važno proces kauzalnih atribucija uključiti u analizu ponašanja osobito u situacijama u kojima kontekst i vanjski faktori mogu utjecati na različitu percepciju značaja određenih ponašanja. U svakodnevnom životu česte su situacije u kojima se, na osnovi socijalnih modela, osoba može upustiti u neetična i nedopuštena ponašanja kao što je prepisivanje i varanje u akademskom kontekstu, kršenje prometnih propisa, nuđenje mita za ostvarivanje osobne koristi i sl.

11.10. Predikcija procjena vjerojatnosti ostvarenja životnih ciljeva

U završnom dijelu analize ispitanici su potencijalni prediktori procjene vjerojatnosti uspjeha. Korišteno je nekoliko skupova varijabli uključenih u istraživanje koje su se odnosile na: a) trenutne karakteristike učenika (školsko usmjerenje i akademski uspjeh), b) obiteljsku situaciju koja u značajnoj mjeri determinira mogućnosti i resurse učenika (odnosi u obitelji, materijalni status), c) percipiranu podršku od strane socijalne okoline (obitelji, prijatelja i države), d) percipiranu nepravdu u društvu (toleriranje socijalnih devijacija poput korupcije i kriminala) i doživljenu nepravdu u školi, e) unutarnje i vanjske atribucije uspjeha u životu.

Kao zavisna varijabla korištena je mjera vjerojatnosti uspjeha u životu izražena u postocima. U prvom koraku provedena je korelacijska analiza na osnovi koje su odabrani prediktori za hijerarhijsku regresijsku analizu. Kao što

se može vidjeti iz rezultata prikazanih u tablici 11.29., svi korišteni pojedinačni prediktori značajno su povezani s procjenom ostvarenja životnih ciljeva, s izuzetkom vanjskih atribucija. Pojedinačne korelacije razmjerno su niske, a među najbolje prediktore pripada materijalni status obitelji učenika ($r = .22$; $p < .001$) i akademski uspjeh (.179; $p < .001$). U strukturi korištenih prediktora dominiraju vanjski faktori izvan kontrole samog učenika kao što su: obiteljski odnosi, materijalni status i opći uvjeti u društvu koji uključuju toleranciju kriminala u društvu i doživljaj nepravde u školi.

Tablica 11.29. Rezultati hijerarhijske regresijske analize za kriterij *Procjena vjerojatnosti ostvarenja životnih ciljeva* ($N = 1017$)

	r	β_{M1}	β_{M2}	β_{M3}	β_{M4}	β_{M5}
Usmjerenje	-.132***	-.072*	-.076*	-.073*	-.083*	-.092**
Akademski uspjeh	.179***	.150***	.144***	.137***	.121***	.122***
Odnosi u obitelji	-.158***		-.113***	-.087**	-.073*	-.062*
Materijalni status obitelji	.217***		.197***	.183***	.175***	.171***
Očekivana pomoć od obitelji	.139***			.041	.036	.024
Očekivana pomoć od prijatelja	.134***			.077*	.077*	.068*
Očekivana pomoć od države	.135***			.105***	.080**	.073*
Toleriranje devijacija od strane društva	-.165***				-.092**	-.097***
Doživljaj nepravde u školi	-.131***				-.086	-.083**
Atribucije uspjeha – unutarnji faktori	.148***					.073*
Atribucije uspjeha – vanjski faktori	.038					.036
R^2 (R^2_{adj})		.036 (.034)	.096 (.093)	.117 (.111)	.135 (.127)	.142 (.133)
F		19.068	26.915	19.189	17.423	15.124
P		<.001	<.001	<.001	<.001	<.001
ΔR^2			.060	.021	.017	.007
$F\Delta R^2$			19.068	8.130	10.039	4.267
$p\Delta R^2$			<.001	<.001	<.001	<.05

Legenda: *** $p < .001$; β – vrijednost standardiziranog regresijskog koeficijenta; M_1, M_2, M_3, M_4, M_5 – grupe prediktora u hijerarhijskoj regresijskoj analizi (modeli); r – korelacija prediktora s kriterijem; R^2 – ukupni doprinos objašnjenju varijanci; R^2_{adj} – korigirani ukupni doprinos objašnjenju varijanci; F – vrijednost ukupnog F omjera; ΔR^2 – doprinos dodatne grupe prediktora objašnjenju varijanci; $F_{\Delta R^2}$ – vrijednost F -omjera za dodatnu grupu prediktora.

U prvom koraku uvedene su dvije varijable koje se odnose na sadašnje individualne karakteristike učenika: odabrano usmjerenje i akademski uspjeh. Učenici s boljim akademskim uspjehom i s odabranim gimnazijskim programom (u odnosu na trogodišnje i četverogodišnje strukovne škole) nešto višim procjenjuju vjerojatnost uspjeha (3.6% objašnjene varijance). Uvođenje drugog skupa obiteljskih varijabli objašnjava dodatnih 6% varijance te ukazuje na negativan utjecaj loših obiteljskih odnosa i nižeg materijalnog statusa na očekivanja ostvarenja vlastitih ciljeva. U trećem koraku uvedene su tri varijable koje sadrže procjene očekivanja podrške od obitelji, prijatelja i države pri realizaciji ciljeva, čime je objašnjeno dodatnih 2.1% varijance. U četvrtom koraku uključene su varijable iz spektra doživljaja nepravde u socijalnoj okolini koje objašnjavaju skromnih, ali statistički značajnih, 1.7% nove varijance. U posljednjem koraku nastojali smo provjeriti postoji li značajan doprinos atribucija uspjeha povrh svih ranije uvedenih prediktora. Pripisivanje uspjeha unutarnjim faktorima objasnilo je dodatnih 0.7%

ukupne varijance u kriteriju. Ukupna količina objašnjene varijance nije velika i iznosi 14.2% te ukazuje na složenost predviđanja osobnih očekivanja na osnovi prediktora korištenih u ovom istraživanju. Rezultati pokazuju da u jednadžbi najveće pondere imaju materijalni status i sadašnji akademski uspjeh učenika. Struktura korištenih prediktora ukazuje na povezanost unutarnjih i vanjskih čimbenika kojima se može pripisivati značaj pri ostvarenju osobnih ciljeva.

Ranija istraživanja ukazuju na zaključak da su, za dobrobit adolescenata, osobito važne atribucije koje potiču osjećaj kontrole nad uspjehom i neuspjehom te pozitivna očekivanja od budućnosti (Kurtović, 2012).

11.11. Zaključci i sažetak jedanaestog poglavlja

Polazeći od postavke o važnosti faktora koje osoba percipira važnim za ostvarenje vlastitih životnih ciljeva, konceptualiziran je Upitnik atribucija uspjeha u životu (AUŽ). Na osnovi empirijskog predistraživanja i uvažavajući temeljne koncepte atribucijskih teorija (Wiener, 1992), konstruiran je upitnik koji uključuje šest apriorno definiranih područja atribucija povezanih s ostvarivanjem životnih ciljeva: *razvijanje vlastitih sposobnosti i znanja, upornost i asertivnost, socijalna podrška, poštivanje moralnih načela i poštenje, sudbina i sreća te korištenje veza i snalažljivost*.

Struktura latentnog prostora koji definira šest subskala provjerena je eksploratornom faktorskom analizom i rezultirala je s dvije ortogonalne dimenzije interpretirane kao unutarnje i vanjske atribucije. Na osnovi provedenih analiza predložena je uporaba šest zasebnih subskala kojima se ispituju specifične vrste atribucija općeg uspjeha u životu ili uporaba dvije šire dimenzije. Dimenzija *unutarnjih atribucija* uključuje četiri subskale i ukupno 17 čestica te ima pouzdanost .83 izraženu Cronbachovim alfa koeficijentom. Dimenzija *vanjskih atribucija* uključuje dvije subskale i 7 čestica uz pouzdanost ukupnog rezultata od .70.

Analiza rezultata ukazuje na zaključak da učenici sve faktore procjenjuju važnim za ostvarenje uspjeha s obzirom na prosječne skalne vrijednosti. Najveći značaj pripisuje se vlastitoj upornosti i asertivnosti te razvijanju sposobnosti i znanja, dok su relativno najniže procjene vezane uz sudbinu i sreću te korištenje veza. Indikativno je da približno 50% srednjoškolaca navodi da se potpunosti slaže da treba imati sreće te 24.4% da je važno biti blizak s ljudima na položaju. Na općoj razini uspjeh se u znatno većoj mjeri pripisuje unutarnjim faktorima.

Na svih šest subskala i dvije šire dimenzije atribucija provjeren je utjecaj spola i školskog usmjerenja. Djevojke unutarnjim atribucijama pripisuju nešto veći značaj, dok kod vanjskih atribucija nema značajne razlike. Na pojedinim subskalama sve razlike ukazuju na veće procjene važnosti kod djevojaka, s izuzetkom subskale važnosti korištenja veza i snalažljivosti, gdje mladići imaju viši rezultat.

S obzirom na školsko usmjerenje, nema razlika vezanih uz procjene značaja unutarnjih atribucija, dok kod vanjskih atribucija učenici trogodišnjih strukovnih škola pripisuju vanjskim faktorima, uključujući sreću i sudbinu te korištenje veza, veći značaj u odnosu na gimnazijalce i učenike četverogodišnjih strukovnih škola. Na razini pojedinih subskala rezultati ukazuju na viši procijenjeni značaj sposobnosti i znanja kod gimnazijalaca i četverogodišnjih strukovnih usmjerenja u odnosu na trogodišnja usmjerenja.

Provedene su dvije hijerarhijske regresijske analize s ciljem predikcije rezultata na dimenzijama unutarnjih i vanjskih atribucija. Objašnjeno je 44.1% varijance rezultata na dimenziji unutarnjih atribucija, pri čemu akademski uspjeh i sklonost devijantnom ponašanju (kao indikatori ponašanja) objašnjavaju 10.8% varijance, vrijednosti i religioznost učenika objašnjavaju sljedećih 33.4%, dok percepcija nepravde u obitelji i društvu nema značajan doprinos. Isti skup prediktora imao je manju snagu predikcije kod predviđanja vanjskih atribucija, gdje je objašnjeno 24.8% varijance. U ovom slučaju akademski uspjeh i devijantno ponašanje objašnjavaju 3% varijance, vrijednosti i religioznost dodatnih 23.7% i percepcija nepravde u obitelji i društvu 1.1% varijance. Rezultati pokazuju da je struktura vrijednosti najbolji prediktor atribucija uspjeha u životu.

Kao posredna mjera doživljaja kontrole nad vlastitim životom ispitana je opća procjena vjerojatnosti ostvarenja životnih ciljeva na ljestvici od 0% do 100%. Prosječna procijenjena vjerojatnost ostvarenja životnih ciljeva na razini uzorka iznosila je 71.1%. Djevojke su vjerojatnost ostvarenja uspjeha procijenile nešto većom vrijednosti